

ФИЛОСОФСКИ И ЛИНГВИСТИЧНИ АСПЕКТИ
НА ПОНЯТИЕТО ПРОСТРАНСТВО
(В БЪЛГАРСКАТА И РУСКАТА НАУЧНА
ЛИТЕРАТУРА)

Олга Моллова Чапърова
Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“

PHILOSOPHICAL AND LINGUISTIC ASPECTS
OF THE TERM SPACE
(IN BULGARIAN AND RUSSIAN LINGUISTIC
SCIENTIFIC LITERATURE)

Olga Mollova Chaparova
Plovdiv University “Paisii Hilendarski”

This article focuses on the essence of the concept of space, which is considered in a philosophical and linguistic aspect. A detailed review of the research on this issue in Russian and Bulgarian scientific literature is presented. The exposition shows clearly that space has been particularly important for the archaic model of the world. It (as well as time) refers to the basic meaningful philosophical categories without which it is impossible to perceive the model of reality. A special place is devoted to the linguistic aspect in the spatial relations analysis.

Keywords: locality, space and time, chronotope, spatial relations

Настоящото изследване е малка част от по-голямо и многоплатово изследване върху функционално-семантичното поле на *локативността* в съвременния български и руски език. Във фокус е поставен въпросът за същността на понятието *пространство*, което се разглежда във философски и лингвистичен аспект.

Както е известно, *пространството и времето* се отнасят към основните смислообразуващи философски категории, без които е невъзможно възприемането на модела на реалността. Представата за *пространството* и *времето* представлява сложноразвиваща се система, отразяваща многообразните пространствено-времеви отношения. Във философията категориите пространство и време приемат формата на пределно обобщено теоретико-мирогледно осъзнаване на обществено-историческия субект

на пространствено-времевите отношения в тяхната глобалност, цялост, противоречивост, в тяхната съотнесеност с човека, с неговото място и предназначение в света (вж. по-подробно: Кандрашкина/Kandrashkina 2011)¹.

Разглежданите понятия *пространство* и *време* съставляват основната форма на всяко битие и са обект на човешкото познание, намиращо отражение в езика. Процесът на моделиране на пространствените термини датира още от дълбока древност (Брунова/Brunova 2007), тъй като *пространството* е имало особено важно значение за архаичния модел на света (Топоров/Torogov 1983).

Време-пространствените отношения, художествено усвоени в литературата, М. М. Бахтин обозначава с понятието *хронотоп* (*времепространство*) (Бахтин/Bahtin 1975). Този термин за първи път е употребен в математическото естествознание и е обоснован в теорията на относителността на Айнщайн, същността на която се състои в „установяване на факта, че времето и пространството съществуват не сами по себе си, а се намират в такава универсална взаимовръзка, в която губят самостоятелността си и се проявяват като относителни страни на единното и неделимото времепространство“ (цит. по Философски речник/Filosofski rechnik 1978: 94).

По думите на В. Н. Топоров „в митопоетическия хронотоп времето се съгъства и се превръща във формата на пространството, в неговото „четвърто измерение“ (Топоров/Torogov 1983: 232 – 233).

Изследователският ни интерес към понятийната категория „*локативност*“ (наричана от редица автори понятийна категория „*пространство*“²) е тясно свързан с убеждението ни, че успешната дескрипция на нейните езикови репрезентатори е възможна единствено ако се познава логико-философското съдържание на самото понятие „*пространство*“ – „форма на битието на материята, характеризираща се със своята протяжност, структурност, съществуване и взаимодействие на елементите във всички материални предмети“ (Философский энциклопедический словарь/Filosofskiy jentsiklopedicheskiy slovar' 1983: 541); част от фундаменталната структура на координацията на материалните

¹ Тук и до края на работата преводът от руски е мой, О. М.

² По-подробно вж. библиографията към настоящото изследване.

обекти и техните състояния (наред с времето) (Философская энциклопедия/*Filosofskaya jentsiklopediya* 1963: 156).

За хуманитарните науки антропологическите аспекти на изучаването им са техните „наивни“ (по определението на Толстая/*Tolstaya* 2011: 8) образи, субективните начини на тяхното възприятие, познание, изживяване и усвояване от човека и социума.

Значението на „субективните“ аспекти на културната традиция и на категориите **пространство** и **време** – в частност, коментира изтъкнатият изследовател на културата на Европейското средновековие А. Я. Гуревич – срв.: „пространството в средните векове се е разбирало по особен начин – за това свидетелства фактът, че такова понятие собствено не е съществувало: *spatium* е имало друг смисъл – проточеност, „промеждутък“, *locus* е означавало място, заемано от определено тяло, а не абстрактното пространство въобще“ (Гуревич/*Gurevich* 1984: 19). И **пространството**, и **времето** често се изучават и като самостоятелни понятия, като на тези категории са посветени немалък брой публикации (Андрейчин/*Andreichin* 1944; Андрейчин/*Andreichin*, Николов/*Nikolov*, Костов/*Kostov* 1947; Куцаров/*Kutsarov* 1995; Първев/*Parvev* 1975; Топоров/*Torogov* 1983; Яковлева/*Yakovleva* 1994; Топоров/*Torogov* 2004; Толстая/*Tolstaya* 2011 и мн. др.).

Прави впечатление, че в част от гореспоменатите трудове присъства мисълта за невъзможността за дълбочинен поглед върху двете категории без съотнасянето им една към друга, без разглеждането на вътрешната им взаимодопълваща се и противопоставяща се връзка.

Нещо повече: противопоставят се двете категории – пространството е първично, предметно, статично, триизмерно, достъпно до непосредственото, чувственото възприятие чрез зрението, усещането. Времето, от своя страна, е вторично, динамично, събитийно, едноизмерно, движещо се в една посока, достъпно до опосредственото възприятие чрез изменението на природата и предметите, изпълващи пространството, чрез движение, поява и изчезване на предмети.

Е. С. Яковлева анализира термина **пространство** като фрагмент, който „позволява да направим извод за това, че картината на пространството в руското езиково съзнание не води до ника-

къв физико-геометричен праобраз; пространството не се явява просто вместилище на обекти, а по-скоро обратно – [...] то е вторично по отношение на обектите“ (Яковлева/Yakovleva, цит. по Кубрякова/Kubryakova 2004: 87).

Един от важните аспекти на философското разглеждане на пространството е идеята за обективността и субективността на тази категория. Даже философите, поддържащи идеята за обективното съществуване на пространството, настояват, че независимо от формата на съществуване на пространството – обективно или субективно, – човекът и неговото съзнание, неговото възприятие и осъзнаване на пространството се явяват ключови.

В свое изследване Л. А. Чижова твърди, че категорията *пространство* в представата за *езиковата картина на света*³) предполага разделението на три самостоятелни, но взаимосвързани системи на представите (Чижова/Chizhova 2011):

1. Мястото като територия, заета от материални обекти – територия, която обикновено няма изкуствено създадени граници.
2. Вместилище, ограничена територия, която представлява затворено пространство; границите и самото вместилище могат да бъдат или не продукт на човешката дейност (или на дейността на друго живо същество).
3. Територия, която няма граници, възприятието на която е трудно за човека от пръв поглед, без специални инструменти.

Пространството има първостепенно значение в процеса на опознаването на обкръжаващия свят от човека, а също и овладяването на езика и неговото използване – срв.: „Пространството е една от първите реалии на битието, която се възприема и диференцира от човека. Организира се около човека, който се поставя в центъра на макро- и микрокосмоса“ (Гак/Gak 2000: 127).

Общ за пространството и времето се явява антропоцентризмът на тяхното възприятие, отразен в езика и културата. Човекът измерва пространството със своето тяло (*лакът, нос, глава, ръка* и т.н.) или със своите действия (*на две крачки, на една ръка, на пет минути пеша* и т.н.) (по-подробно вж. Топоров/Торогов 1983: 230).

³ Терминът е въведен от Л. Витгенщайн пред 1921 г., а по-късно се използва и от Л. Вайсгербер, както и от редица други автори.

Пространството е понятийна категория, която лежи в „основата на схемите на организацията на понятията“ (Кобринa/Kobrina 1989: 40-49), т.е. представлява релативна понятийна категория. Тя организира описанието на пространствените отношения, които се явяват един от типове базисни отношения, възприемани от човека и отразявани в езика. В плана на съдържание пространствените отношения могат да обозначават следната релационна схема: $Y + r + Sp$, където Y представлява локализуемият обект, Sp – област на локацията, т.е. пространственият ориентир, по отношение на който се локализира Y ; r – пространственото отношение, което свързва обектите Y и Sp (вж. Гак/Gak 1996).

От гледна точка на обективната реалност **пространството** е „една от основните категории на битието, формата на съществуване на материята, отразяваща разположението на предметите в световния континуум и тяхното положение един спрямо друг“ (Советский энциклопедический словарь/Sovetskiy jentsiklopedicheskiy slovar' 1988: 1071).

В същото време пространството е „множество обекти, между които са установени отношения, сходни по своята структура с обикновени пространствени отношения от типа на *околността*, *разстоянието* и т.н.“ (Большой энциклопедический словарь/Bol'shoj jentsiklopedicheskiy slovar' 1997: 983).

Процесът на формиране на представата на човека за обкръжаващото го пространство е особен процес за създаването на „когнитивната карта“ – в когнитологията това са менталните представи на човека за пространствената организация на обкръжаващата го среда (Найсер/Naiser 1987). Когнитивната карта е субективна картина, която се създава в резултат на активните действия на индивида в обкръжаващата го среда, и има пространствени координати: *горе* – *долу*, *дясно* – *ляво*, *близо* – *далече*, тя определя местоположението на възприеманите предмети. За този универсален познавателен модел човекът си служи със своето тяло, което си взаимодейства със средата.

Антропоморфичният код, който се използва за описание на пространството, може да носи и определен аксиологичен смисъл: *дясно* и *горе* имат положителен ценностен смисъл, а *ляво* и *долу* – отрицателен (Пивоев/Pivoev 1991).

Според нас особен интерес представлява изучаването на еволюцията на възприятието и вербализацията на пространствените отношения. Пространствените понятия се характеризират с определена национално-етническа специфика и историческа променливост. Движещите фактори на тази еволюция са изменението на света и човешките отношения в него, а също и разширяването на човешкия опит и задълбочаването на знанията за света (Сазонова, Бороздина/Sazonova, Borozdina 2010).

За решението на комплекса от задачи, свързани с изследването на *пространството* и *пространствените отношения* в езика се отчитат постиженията на редица науки: лингвистика (и различните ѝ направления), философия, естествознание, история, психология, физиология, биология, логика, математика и др., тъй като същността на пространството може да бъде осмислена само ако се анализират сложните отношения между присъствието на човека в света и разбирането за същността на човешкото битие.

Ако се обобщят трактовките на термина *пространство* в различните науки, би могло да се предложи следното определение, базирано на математическото понятие за множество: „Пространството – това е множество обекти, между които са установени отношения, сходни по своята структура с обикновени пространствени отношения от типа на околност, разстояние и т.н.“ Пространството – „е форма на координация на съществуващи обекти и състояния на материята“ (Советский энциклопедический словарь/Sovetskiy jentsiklopedicheskiy slovar' 1988: 1071).

Освен като обект на изследване във философията и точните науки, категорията *пространство* и нейните разнообразни езикови и речеви реализации намира място и в проучванията на много лингвисти (Бороздина/Borozdina 2009, 2011; Маляр, Селиверстова/Malyar, Seliverstova 1998; Спасова-Михайлова/Spasova-Mihailova 1964; Ницолова/Nitsolova 1984; Константинова/Konstantinova 1971; Виларова/Vilarova 2008; Мелчук/Melchuk 2015; Агеева/Ageeva 1984; Апресян/Apresyan 1995; Арбатский/Arbatskiy 1970; Бульгина, Шмелев/Bulygina, Shmelev 1997; Воронцова/Vorontsova 1985; Всеволодова, Владимирский/ Vsevolodova, Vladimirskiy 1982; Кубрякова/Kubryakova 1997; Степанов/Stepanov 1985; Яковлева/Yakovleva 1994 и др.).

Изразяването на *пространствените понятия* в езика е основен проблем в „пространствената лингвистика“, която според водещите изследователи все още не се е оформила като самостоятелна област на научните търсения. В последните десетилетия се е засилил интересът към въпроса за семантиката на *пространството* (Ботева/Boteva 2007/2009; Бабов/Babov 1968; Гилярова/Gilyarova 2002 и мн. др.), като все още *пространствените отношения* в *езиковата картина на света* оставят на лингвистите голямо поле за изследване.

Понятието *пространство* в лингвистиката има голям семантичен потенциал в сравнение с прякото си значение на организирана среда, съвкупност от природни или други условия на съществуване. Приемайки като основно определението на О. П. Флоренски: „действителността е особена организация на пространството“ (Флоренски/Florenski 2013: 71), следва да признаем сложността и многообразието на разглежданото понятие и да говорим за отражението му в езика.

Изучаването на категорията *пространство* в езиков аспект се базира на синтезираните философски понятия *субект, обект, триизмерност, протяжност, движение*, на психологическите понятия *начална точка, позиция на наблюдателя, допълнителен ориентир*, а лингвистичните ѝ проекции са тясно свързани с термини като *предлози, локативни наречия, локативен падеж* и др. Така се потвърждава на практика взаимовръзката между трите измерения на *пространството* (обективно, възприемано и езиково).

БИБЛИОГРАФИЯ

- Агеева/Agееva 1984:** Агеева, Р. А. Категория пространства и способы его выражения в языке. // *Категории и законы марксистско-ленинской диалектики и язык*. Москва: Наука 1984, 84 – 113. [Agееva, R. A. Kategoriya prostranstva i sposoby ego vyrazheniya v yazyke. // *Kategorii i zakony marksistsko-leninskoj dialektiki i yazyk*. Moskva: Nauka, 1984, 84 – 113.]
- Андрейчин/Andreychin 1944:** Андрейчин, Л. *Основна българска граматика*. София: Наука и изкуство, 1944. [Andreychin, L. *Osnovna balgarska gramatika*. Sofia: Nauka i izkustvo, 1944.]
- Андрейчин, Николов, Костов/Andreychin, Nikolov, Kostov 1947:** Андрейчин, Л., Николов, Е., Костов, Н. *Българска граматика*. София: Държавно издателство при Министерство на народното просвещение, 1947. [Andreychin, L., Nikolov, E., Kostov, N. *Balgarska gramatika*. Sofia: Darzhavno izdadelstvo pri Ministerstvoto na narodnoto prosveshthenie, 1947.]

- Арбатский/Arbatskiy 1970:** Арбатский, Д. И. Формы множественного числа со значением длительности, протяжённости. // *Русский язык в школе*. 1970, № 6, 71 – 96. [Arbatskiy, D. I. Formy mnozhestvennogo chisla so znacheniem dlitel'nosti, protyazhennosti. // *Russkiy yazyk v shkole*. 1970, № 6, 71 – 96.]
- Бабов/Babov 1968:** Бабов, К. Някои особености на руските пространствени предлози в сравнение с българските. // *Известия на ИБЕ*, XVI, 1968, 289 – 298. [Babov, K. Nyakoi osobenosti na ruskite prostranstveni predlozi v sravnenie s balgarskite. // *Izvestiya na IBE*, XVI, 1968, 289 – 298.]
- Бахтин/Bahtin 1975:** Бахтин, М. М. Вопросы литературы и эстетики. // *Исследования разных лет*. Москва: Художественная литература, 1975. [Bahtin, M. M. Voprosy literatury i jestetiki. // *Issledovaniya raznyh let*. Moskva: Hudozhestvennaya literatura, 1975.]
- Большой энциклопедический словарь/Bol'shoy jentsiklopedicheskiy slovar'** 1997: ред. Прохоров, А. М. Большая рос. энцикл. Москва, Санкт-Петербург: Норинт, 1997, 983. [Bol'shoy jentsiklopedicheskiy slovar'. Red. Prohorov, A.M. Bol'shaya ros. entsikl. Moskva, Sankt-Peterburg: Norint, 1997, 983.]
- Ботева/Boteva 2007:** Ботева, С. Понятието за пространство с оглед на езиковото му обозначение. // *Чуждоезиково обучение*, 3, 2007, 3 – 19. [Boteva, S. Ponyatiето za prostranstvo s ogleд na ezikovoto mu oboznachenie. // *Chuzhdoezikovo obuchenie*, 3, 2007, 3 – 19.]
- Ботева/Boteva 2009:** Ботева, С. *Метафората и връзката „пространство – време“ /с примери от френския и българския език/*. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 2009, 164. [Boteva, S. *Metaforata i vrazkata prostranstvo vreme s primeri ot frenskiya i balgarskiya ezik*. Sofia: UI “Sv. Kliment Ohridski”, 2009.]
- Булыгина, Шмелев/Bulygina, Shmelev 1997:** Булыгина, Т. В., Шмелев, А. Д. *Языковая концептуализация мира / на материале русской грамматики*. Москва: Школа „Языки русской культуры“, 1997. [Bulygina, T. V., Shmelev, A. D. *Yazykovaya kontseptualizatsiya mira / na materiale russkoy grammatiki*. Moskva: Shkola „Yazyki russkoy kul'tury“, 1997.]
- Виларова/Vilarova 2008:** Виларова, М. *Семантическият признак 'локативност' при производни съществителни имена в българския, полския и руския език (опит за моделиране)*. Автореферат на дисертация за присъждане на образователната и научна степен „доктор“. София, 2008. [Vilarova, M. *Semanticheskiyat priznak 'lokativnost' pri proizvodni sashtestvitelni imena v balgarskiya, polskiya i ruskiya ezik (opit za modelirane)*. Aftoreferat na disertatsiya za prisazdane na obrazovatelnata i nauchna stepen „doktor“. Sofia, 2008.]
- Виноградов/Vinogradov 1990:** Виноградов, В. А. Типология. // *Лингвистический энциклопедический словарь*. Москва: Советская энциклопедия, 1990. [Vinogradov, V. A. Tipologiya. // *Lingvisticheskiy jentsiklopedicheskiy slovar'*. Moskva: Sovetskaya jentsiklopediya, 1990.]
- Воронцова/Vorontsova 1985:** Воронцова, Е. П. Лексико-семантические средства отражения картины мира. // *Контекстная семантика и стилистика*. Москва: Наука 1985, 38 – 55. [Vorontsova, E. P. Leksiko-semanticheskie sredstva

- otrazheniya kartiny mira. // *Kontekstnaya semantika i stilistika*. Moskva: Nauka, 1985, 38 – 55.]
- Всеволодова, Владимирский/Vsevolodova, Vladimirskiy 1982:** Всеволодова, М. В., Владимирский, Е. Ю. *Способы выражения пространственных отношений в современном русском языке*. Москва: Русский язык, 1982. [Vsevolodova, M. V., Vladimirskiy, E. YU. *Sposoby vyrazheniya prostranstvennyh otnosheniy v sovremennom russkom yazyke*. Moskva: Russkiy yazyk, 1982.]
- Гак/Gak 1996:** Гак, В. Г. Функционально-семантическое поле предикатов локализации. // *Теория функциональной грамматики. Локативность. Бытийность. Поссесивность. Обусловленность*. Санкт-Петербург: Наука, 1996, 6 – 27. [Gak, V. G. Funktsional'no-semanticheskoe pole predikatov lokalizatsii. // *Teoriya funktsional'noy grammatiki. Lokativnost'. Bytynost'. Possesivnost'. Obuslovlennost'*. Sankt-Peteburg: Nauka, 1996, 6 – 27.]
- Гак/Gak 2000:** Гак, В. Г. Пространство вне пространства. // *Логический анализ языка. Языки пространств*. Москва: Языки русской культуры, 2000, 127 – 135. [Gak, V. G. Prostranstvo vne prostranstva. // *Logicheskyy analiz yazyka. Yazyki prostranstv*. Moskva: Yazyki russkoy kul'tury, 2000, 127 – 135.]
- Гилярова/Gilyarova 2002:** Гилярова, К. А. *Языковая концептуализация формы физических объектов*. Диссертация канд. филол. наук. Москва: МГУ, 2002. [Gilyarova, K. A. *Yazykovaya kontseptualizatsiya formy fizicheskikh obektov*. Dissertatsiya kand. filol. nauk. Moskva: MGU, 2002.]
- Гуревич/Gurevich 1984:** Гуревич, А. Я. *Категории средневековой культуры*. Москва: Искусство, 1984. [Gurevich A. YA. *Kategorii srednevekovoy kul'tury*. Moskva: Iskusstvo, 1984.]
- Кобрина/Kobrina 1989:** Кобрина, Н. А. Понятийные категории и их реализация в языке. Понятийные категории и их языковая реализация. // *Межвузовский сборник научных трудов*. Ленинград: ЛГПИ, 1989, 40 – 49. [Kobrina, N. A. Pomyatiynye kategorii i ih realizatsiya v yazyke. Pomyatiynye kategorii i ih yazykovaya realizatsiya. // *Mezhvuzovskiy sbornik nauchnyh трудов*. Leningrad: LGPI, 1989, 40 – 49.]
- Константинова/Konstantinova 1971:** Константинова, В. Предлози, изразяващи пространствени отношения в съвременния книжовен български език. // *Български език*, 1971, № 1, 28 – 43. [Konstantinova, V. Predlozi, izrazyavashti prostranstveni otnosheniya v savremeniya knizhoven balgarski ezik. // *Balgarski ezik*, 1971, № 1, 28 – 43.]
- Кубрякова/Kubryakova 1997:** Кубрякова, Е. С. *Части речи с когнитивной точки зрения*. Инст. Языкознания РАН, 1997. [Kubryakova, E. S. *Chasti rechi s kognitivnoy tochki zreniya*. Inst. Yazykoznaniya RAN, 1997.]
- Кубрякова/Kubryakova 2004:** Кубрякова, Е. С. *Язык и знание*. Москва: Языки славянской культуры, 2004. [Kubryakova, E. S. *Yazyk i znanie*. Moskva: Yazyki slavyanskoey kul'tury, 2004.]
- Куцаров/Kutsarov 1995:** Куцаров, И. Към въпроса за граматикализираните значения на българския глагол. // *Език и свят. Съвременна филологическа проблематика*. Юбилеен сборник. Т. I. Пловдив: Пловдивско университетско издателство, 1995, 23 – 29. [Kutsarov, I. Kam vaprosa za gramatikaliziranite

- znacheniya na balgarskiya glagol. // *Ezik i svyat. Savremenna filologicheska problematika*. Yubileen sbornik. T. I. Plovdiv: Plovdivsko universitetsko izdatelstvo, 1995, 23 – 29.]
- Маляр, Селиверстова/Malyar, Seliverstova 1998:** Маляр, Т. Н., Селиверстова, О. Н. *Пространственно-дистанционные предлоги и наречия в русском и английском языках*. Munchen: Sagner, 1998. [Malyar, T. N., Seliverstova, O. N. *Prostranstvenno-distantionnye predlogi i narechiya v ruskom i angliyskom yazykah*. Munchen: Sagner, 1998.]
- Мелчук/Melchuk 2015:** Мелчук, И. Словоизменительни категории, изразяващи пространствено-времени координати. // *Курс по обща морфология*. Том II. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 2015, 44 – 77. [Melchuk, I. Slovoizmenitelni kategorii, izrazyavashti prostranstvenno-vremevi koordinati. // *Kurs po obshta morfologiya*. Tom II. Sofia: UI “Sv. Kliment Ohridski”, 2015, 44 – 77.]
- Ницолова/Nitsolova 1984:** Ницолова, Р. *Прагматичен аспект на изречението в българския език*. София: Народна просвета, 1984. [Nitsolova, R. *Pragmatichen aspekt na izrechenieto v balgarskiya ezik*. Sofia: Narodna prosveta, 1984.]
- Пенчев/Penchev 1984:** Пенчев, Й. *Строеж на българското изречение*. София: Наука и изкуство, 1984. [Penchev, Y. *Stroezh na balgarskoto izrechenie*. Sofia: Nauka i izkustvo, 1984.]
- Пивоев/Pivoev 1991:** Пивоев, В. М. *Мифологическое сознание как способ освоения мира*. Петрозаводск: Карелия, 1991. [Pivoev, V. M. *Mifologicheskoe soznanie kak sposob osvoeniya mira*. Petrozavodsk: Kareliya, 1991.]
- Първев/Parvev 1975:** Първев, Х. *Очерк по история на българската граматика*. София: Наука и изкуство, 1975. [Parvev, H. *Ocherk po istoriya na balgarskata gramatika*. Sofia: Nauka i izkustvo, 1975.]
- Советский энциклопедический словарь/Sovetskiy entsiklopedicheskiy slovar’ 1988:** ред. Прохоров, А. М.: Советская Энциклопедия. Москва, 1988. [Sovetskiy entsiklopedicheskiy slovar’. Red. Prohorov, A. M.: Sovetskiy jentsiklopedicheskiy slovar’. Moskva, 1988.]
- Спасова-Михайлова/Spasova-Mihailova 1964:** Спасова-Михайлова С. Една особеност във функцията на пространствените предлози в български език (С оглед към функцията им в други славянски езици). // *Български език*, 1964, № 4 – 5, 350 – 358. [Spasova-Mihailova S. Edna osobenost vav funktsiyata na prostranstvenite predlozi v balgarski ezik (S ogled kam funktsiyata im v drugi slavyanski ezitsi.// *Balgarski ezik*, 1964, № 4 – 5, 350 – 358.)]
- Степанов/Stepanov 1985:** Степанов Ю. С. *В трёхмерном пространстве языка: Семioticеские проблемы лингвистики, философии, искусства*. Москва: Наука, 1985. [Stepanov YU. S. *V trehmernom prostranstve yazyka: Semioticheskie problemy lingvistiki, filosofii, iskusstva*. Moskva: Nauka, 1985.]
- Топоров/Torogov 1983:** Топоров, В. Н. Семантика и структура. // *Пространство и текст*. Москва: Академия наук СССР, 1983, 227 – 284. [Torogov, V. N. Semantika i struktura. // *Prostranstvo i tekst*. Moskva: Akademiya nauk SSSR, 1983, 227 – 284.]

- Топоров/Торогов 2004:** Топоров, В. Н. Еще раз о некоторых теоретических аспектах этимологии. // *Исследования по этимологии и семантике*. Т. I. Москва: Языки славянской культуры, 2004, 41 – 48. [Торогов, V. N. Eshte raz o nekotoryh teoreticheskikh aspektah jetimologii. // *Issledovaniya po jetimologii i semantike*. Т. I. Moskva: Yazyki slavyanskoj kul'tury, 2004, 41 – 48.]
- Успенский/Uspenskii 2007:** Успенски, Б. А. *Ego Loquens. Язык и коммуникационное пространство*. Москва: РГГУ, 2007. [Uspenski, B. A. *Ego Loquens. Yazyk i kommunikatsionnoe prostranstvo*. Moskva: RGGU, 2007.]
- Успенский/Uspenskii 2011:** Успенски, Б. А. Дейксис и вторичный семиозис в языке. // *Вопросы языкознания*: Наука, 2011, № 2, 3 – 30. [Uspenski, B. A. Dejksis i vtorichnyj semiozis v yazyke. // *Voprosy yazykoznanija*: Nauka, 2011, № 2, 3 – 30.]
- Философская энциклопедия/Filosofskaya jentsiklopediya 1963:** *Философская энциклопедия*. Москва: Советская энциклопедия, Т. 4, 1963. [*Filosofskaya jentsiklopediya*. Moskva: Sovetskaya jentsiklopediya, T. 4, 1963.]
- Философски речник/Filosofski rechnik 1978:** *Философски речник*. София: Партиздат. 1978. [Filosofski rechnik: Sofia: Partizdat, 1978.]
- Философский энциклопедический словарь/Filosofski jentsiklopedicheskiy slovar' 1983:** *Философский энциклопедический словарь*. Москва: Советская энциклопедия, 1983. [Filosofski jentsiklopedicheskiy slovar'. Moskva: Sovetskaya jentsiklopediya, 1983.]
- Флоренски/Florenski 2013:** Флоренски, П. *Пространство, време, творчество*. София: Изток-Запад, 2013. [Florenski, P. *Prostranstvo, vreme, tvorchestvo*. Sofia: Iztok-Zapad, 2013.]
- Яacobсон/Yakobson 1972:** Яacobсон, Р. О. Шифтеры, глагольные категории и русский глагол. // *Принципы типологического анализа языков различного строя*. Москва: Наука, 1972, 95 – 113. [Yakobson, R. O. Shiftery, glagol'nye kategorii I russkiy glagol. // *Principy tipologicheskogo analiza yazykov razlichogo stroya*. Moskva: Nauka, 1972, 95 – 113.]
- Яковлева/Yakovleva 1994:** Яковлева, Е. С. *Фрагменты русской языковой картины мира (модели пространства, времени и восприятия)*. Москва: Гнозис, 1994. [Yakovleva, E. S. *Fragmenty russkoj yazykovoy kartiny mira (modeli prostranstva, vremeni I vozpriyatiya)*. Moskva: Gnozis, 1994.]

ЕЛЕКТРОННИ ИЗТОЧНИЦИ:

- Апресян/Аpresyan 1995:** Апресян, Ю. Д. *Дейксис в лексике и грамматике и наивная картина мира*, 31.10.2018, <http://lpcs.math.msu.su/~uspensky/journals/siio/35/35_12APRES.pdf>. [Apresyan, Y. D. *Dejksis v leksike i grammatike i naivnaya kartina mira*.]
- Брунова/Brunova 2007:** Брунова, Е. Г. Мифопоэтика коммунистической пропаганды: лингвокультурный и когнитивный анализ. // *Philology*, 28.10.2018 <<http://www.philology.ru/linguistics2/brunova-11.htm>>. [Brunova, E. G. Mifopojetika kommunistichekoj propagandy: lingvokul'turnyj I kognitivnyj analiz. // *Philology*.]

- Кандрашкина/Kandrashkina 2011:** Кандрашкина, О. О. Категория пространства, времени и хронотопа в художественном произведении и языковые средства их выражения. // *Cyberleninka*, 11.05.2018, <<https://cyberleninka.ru/article/n/kategorii-prostranstva-vremeni-i-hronotopa-v-hudozhestvennom-proizvedenii-i-yazykovye-sredstva-ih-vyrazheniya>>. [Kandrashkina, O. O. Kategoriya prostranstva, vremeni i hronotopa v hudozhestvennom proizvedenii i yazykovye sredstva ih vyrazheniya // *Cyberleninka*.]
- Сазанова, Бороздина/Sazonova, Borozdina 2010:** Сазанова, Т. Ю., Бороздина, И. С. Содержание пространственных концептов как отражение культурного знания. УДК 81'37. // *Cyberleninka*, 05.08.2018, <<https://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:eI2VAw9Imv8J:https://cyberleninka.ru/article/n/soderzhanie-prostranstvennyh-kontseptov-kak-otrazhenie-kulturnogo-znaniya.pdf+&cd=10&hl=bg&ct=clnk&gl=bg>>. [Sazonova, T. YU., Borozdina, I. S. Soderzhanie prostranstvennykh kontseptov kak otrazhenie kul'turnogo znaniya. UDK 81'37. // *Cyberleninka*.]
- Толстая/Tolstaya 2011:** Толстая, С. М. Пространство и время в языке и культуре. // *Digilib*, 30.10.2018, <<https://digilib.phil.muni.cz/handle/11222.digilib/118262>>. [Tolstaya, S. M. Prostranstvo i vremena v yazyke i kul'ture. // *Digilib*.]
- Чижова/Chizhova 2011:** Чижова, Л. А. Когнитивная категория локативности и различные способы ее выражения в русском. // *Istina*, 13.05.2018, <<https://istina.msu.ru/publications/article/5827167/>>. [Chizhova, L. A. Kognitivnaya kategoriya lokativnosti i razlichnye sposoby ee vyrazheniya v rusском. // *Istina*.]